

ROBNA RAZMJENA IZMEĐU EVROPSKE UNIJE I BOSNE I HERCEGOVINE U KONTEKSTU LIBERALIZACIJE TRGOVINE

HARIS OMERIKA, MUSTAFA SARAJLIĆ*

MERCHANDISE TRADE BETWEEN EUROPEAN UNION AND BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE CONTEXT OF TRADE LIBERALISATION

Abstract: *Trade liberalisation represents one of the most important characteristics of global trading, as well as Euro-Atlantic integration of countries candidates for EU accession. Target of this research paper is to analyze the impact of the current trade liberalisation between Bosnia and Herzegovina and EU, on Bosnia and Herzegovina's trade balance, from 2005 to 2015. Secondary data, which were used in the analysis, have been collected based on the available statistical and bases of scientific papers. They were related on collecting the most important trade parameters of the two, already mentioned, trade partners. The paper analyzes trade balance between Bosnia and Herzegovina as a whole, without considering the influence of liberalisation on certain products and industries, with a short overview on main trade partners of Bosnia and Herzegovina and EU countries. This paper doesn't have any pretensions to analyze all aspects of trade liberalisation, but to carry out certain theoretical aspects, the results of the former empirical analysis from this area and also author's observations which can be of help to future researchers regarding issues of trade liberalisation of B&H and it's foreign trade partners.*

Key words: *liberalisation, trade balance, export, import, trade.*

Sažetak: *Liberalizacija trgovine predstavlja jednu od najzanačajnijih karakteristika globalnog poslovanja, a ujedno i evroatlantskih integracija zemalja kandidata i potencijalnih kandidata za ulazak u Evropsku uniju. Predmet istraživanja ovoga rada jeste liberalizacija trgovine između Evropske unije i Bosne i Hercegovine. S toga, ovaj rad ima za svrhu i cilj da analizira stvarni uticaj aktulene liberalizacije trgovine između Bosne i Hercegovine i Evropske unije na trgovinski*

* Viši asistent Haris Omerika MA, Ekonomski fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru; mr. Mustafa Sarajlić, Studentski biro 99, Tuzla

bilans BiH u periodu od 2005. do 2015. godine. Sekundarni podaci korišteni u analizi su prikupljeni pretraživanjem dostupnih statističkih i baza naučnih radova, a odnosili su se na prikupljanje najznačajnijih trgovinskih parametara dva navedena trgovinska partnera. U radu se analizira trgovinski bilans Bosne i Hercegovine u cjelini, odnosno njegov saldo, bez sagledavanja uticaja liberalizacije na pojedine proizvode i industrije, s kratkim osvrtom na glavne trgovinske partnere Bosne i Hercegovine i zemalja EU. Ovaj rad nema pretenzije da analizira sve aspekte liberalizacije trgovine, nego da iznese određene teorijske aspekte, rezultate dosadašnjih empirijskih istraživanja iz ove oblasti i nova opažanja autora, koji bi zajedno mogli pomoći budućim istraživačima u sagledavanju problematike liberalizacije trgovine BiH i njenih spoljnotrgovinskih partnera.

Ključne riječi: Liberalizacija, trgovinski bilans, izvoz, uvoz, trgovina.

Uvod

Bosna i Hercegovina je u razdoblju od 1992. do 1995. godine proživjela jedan od najtežih perioda u svojoj historiji. Rat je doveo do potpunog devastiranja ekonomske infrastrukture, što se najbolje vidjelo kroz godine koje su uslijedile poslijeratnih dešavanja. U tom periodu Bosna i Hercegovina je nastojala da kroz privatizaciju preduzeća, ponovno uspostavljanje prekinutih međunarodnih kontakata, jačanje bankarskog sektora i sl., potakne rast posrnulih makroekonomskih pokazatelja. Kao jedna nova paradigma za Bosnu i Hercegovinu u tim godinama se pojavljuje Evropska unija, koja je zemljama Zapadnog balkana pomogla da izađu iz začaranog kruga nacionalizma, te da nove regionalne i evropske integracije posmatraju kao jednu novu historijsku šansu. Prema tome, jedan od osnovnih strategijskih ciljeva poslijeratne Bosne i Hercegovine je punopravno članstvo u Evropskoj uniji. Postupak pridruživanja Evropskoj uniji podrazumjeva uspostavljanje četiri slobode: sloboda kretanja roba, usluga, kapitala i ljudi.

Liberalizaciju trgovine između dva navedena trgovinska partnera zanimljivo je posmatrati ako imamo u vidu ratna dešavanja u BiH početkom 90-ih godina, te kako se ona istovremeno nosi sa procesom tranzicije i liberalizacije trgovine, prvo kroz bilateralne a kasnije i kroz multilateralne sporazume. Ugao posmatranja je zanimljiviji ako uzmemo u obzir i unutrašnje uređenje Bosne i Hercegovine, odnosno kompleksan sistem vlasti kroz državnu, entitetsku i kantonalnu vlast. Navedena struktura vlasti utiče na provedbu uslova koji se stavljaju pred BiH u kontekstu evroatlanskih integracija, kao i liberalizacije trgovine, što se najbolje očituje kroz činjenicu da je Bosna i Hercegovina 2008. godine potpisala sa EU Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a isti je potvrđen tek 2015. godine u oba doma Parlamentarne skupštine BiH.

Liberalizam kao teorija nastaje kao odgovor merkantilizmu koji se primjenjivao oko 200 godina od sredine XVI do sredine XVIII stoljeća. Nosio liberalizma (Smith, Mil, Ricardo) su smatrali da određena zemlja najbolje rezultate može ostvariti kroz liberalizovanu trgovinu, a ista se očituje kroz povećanje otvorenosti granica i povećanje saradnje sa svijetom. Međutim, liberalizam ne donosi jednake koristi svim trgovinskim partnerima. Od liberalizma najveću korist imaju razvijene zemlje, koje su ostvarile stabilan privredni rast, visoku zaposlenost i proizvod konkurentan u međunarodnim trgovinskim tokovima, dok s druge strane male zemlje, ili bolje reći zemlje u tranziciji ili razvoju nemaju isti trgovinski status kao i prvo navedene zemlje. Konkurentnost ili nekonkurentnost nije statična kategorija. Naprotiv, ona je podložna promjenama. Kroz liberalno tržište preduzeća koja nisu na samom početku bila konkurentna, mogu kroz primjenu nove tehnologije, novih resursa i pristupa novim tržištima u relativno kratkom periodu postati konkurentna, kroz kvalitetnu analizu izvoznog tržišta spoljnotrgovinskih partnera. Ta konkurentnost može biti izražena kroz manju cijenu proizvoda ili kroz diferencijaciju proizvoda. S druge strane, preduzeća koja su konkurentna i koja ne unapređuju svoje poslovanje sa gore navedenim iskazom, mogu postati nekonkurentna.

Mnoge države i preduzeća su svjesna da kroz povećano tržište mogu ostvariti efikasniju prodaju, kroz pristup većem broju krajnjih potrošača. U tom procesu moraju se iskoristiti svi ljudski, industrijski, prirodni i finansijski potencijali za ostvarenje konkurentne prednosti u onim djelovima privrede gdje se ostvaruju najbolji i najkonkurentniji proizvodi. U tom kontekstu Bosna i Hercegovina raspolaže dijelom navedenih potencijala koje ne koristi na adekvatan način. Prilog tome jesu često spominjani podaci o izvozu drvne oblovine po niskim, a nakon toga uslijedi uvoz namještaja po daleko većim cijenama, iako u BiH postoje preduzeća koja su prije ali i netom poslije rata ostvarivala izvoz namještaja na tržište SAD-a, koje možemo okarakterisati kao vrlo zahtjevno. Najveći izvoz sirovina iz BiH bilježimo na tržište EU, koje jeste predmet ove analize.

Evropska unija je najznačajniji trgovinski partner Bosne i Hercegovine, što se očituje kroz dugogodišnje statističke podatke o učešću bh izvoza u EU u ukupnom izvozu, te učešću uvoza iz EU u ukupnom bh uvozu. U 2015. godini Bosna i Hercegovina je ostvarila udio od 71,8% od ukupnog izvoza na tržište EU, a udio uvoza iz EU u ukupnom bh uvozu je zabilježen na razini od 60,8%. Ukupan izvoz iz Bosne i Hercegovine u EU tokom 2015. godine je iznosio 6.452.502. miliona KM, što je u odnosu na 2005. godinu povećanje za 219,7%. Ukoliko posmatramo uvoz iz EU u BiH za iste godine, možemo konstatovati da se uvoz u 2015. u odnosu na 2005. godinu povećao za 70,1%.

Ako posmatramo trgovinski bilans Bosne i Hercegovine od sredine 90-ih godina pa do danas, evidentan je visok trgovinski deficit. Ukupan izvoz iz BiH u 2015. godini je iznosio 8.987.194 miliona KM, što je u odnosu na 1999. godinu povećanje u nominalnom iznosu od 7.837.976 miliona KM. Ako posmatramo

uvoz, isti se povećao u 2015. godini u nominalnom iznosu od 10.979.160 miliona KM u odnosu na 1999. godinu, što predstavlja povećanje od 225,3%. Deficit trgovinskog bilansa u 2014. godini je imao vrijednost od 41% GDP-a Bosne i Hercegovine. U robnoj strukturi spoljne trgovine Bosne i Hercegovine nije bilo značajnijih promjena u periodu od 2005. do 2015. godine. Kada govorimo o izvozu, većim djelom su zastupljeni sljedeći proizvodi: mineralnog porijekla, hemijske industrije ili srodnih industrija, drvo i proizvodi od drveta, bazni metali i proizvodi od baznih metala, mašine, aparati, mehanički i električni proizvodi. Udio navedenih dobara u ukupnom izvozu u 2005. godini je bio na razini od 70%, dok je u 2014. godini imao vrijednost od 56%. Na strani uvoza najveći udio imaju proizvodi: mašine, aparati, mehanički i električni uređaji, proizvodi mineralnog porijekla, prehrambene preradevine, proizvodi hemijske industrije i srodnih industrija, bazni materijali i proizvodi od baznih materijala, plastične mase guma i kaučuk, te transportna sredstva i njihovi rezervni djelovi. Tokom 2005. godine navedeni proizvodi učestvuju sa 77,7% u ukupnom uvozu, a u 2014. godini sa 71,8%.

Na osnovu navedenog, istraživačko pitanje možemo definisati na sljedeći način: Da li liberalizacija trgovine između Evropske unije i Bosne i Hercegovine ima uticaja na trgovinski bilans BiH?

Liberalizacija trgovine sama po sebi nosi određene prednosti i nedostatke kada posmatramo spoljnotrgovinske partnere. Kao prednost, u kontekstu Bosne i Hercegovine, možemo identifikovati pristup slobodnom tržištu od oko 500 miliona stanovnika, zatim povećanje životnog blagostanja kroz dostupnost proizvoda koji se ne proizvode u Bosni i Hercegovini, povoljniji ambijent za strane ulagače i sl. Međutim, pored prednosti, liberalizacija donosi i određene nedostatke koji se prije svega odnose na nesrazmjeran ekonomski, pa i društveni razvoj između spoljnotrgovinskih partnera. Tu su i različiti sistemi poticaja proizvodnje u trgovinskim partnerima koji opet proizilaze iz ekonomske moći, ali i uređenosti države.

Istraživačku hipotezu, na osnovu predmeta i cilja istraživanja, možemo definisati na sljedeći način: Liberalizacija trgovine između Evropske unije i BiH ima uticaj na trgovinski bilans BiH.

Operativni ciljevi u radu su: pojmovno određenje liberalizacije sa posebnim osvrtom na liberalizaciju trgovine sa EU, analizirati trgovinski bilans Bosne i Hercegovine, te analizirati uticaj liberalizacije trgovine između EU i BiH na trgovinski bilans BiH. U svrhu dokazivanja postavljene hipoteze korištene su sljedeće metode: metode analize i sinteze, komparativna metoda, te metode indukcije i dedukcije. Također, u svrhu lakšeg razumijevanja predstavljenih podataka korištene su metode grafičkog i tabelarnog prikazivanja podataka.

Liberalizacija trgovine

Novo poglavlje u poslijeratnoj porušenoj, opustošenoj i tranzicijskoj Bosni i Hercegovini simbolično je započelo ulaskom u novi milenij. Naime, godine koje su slijedile predstavljale su veoma važan period za spoljnotrgovinsku saradnju Bosne i Hercegovine sa zemljama susjedima, EU i svijetom.

U periodu od 2001 – 2003. godine Bosna i Hercegovina je potpisala bileteralne sporazume o slobodnoj trgovini sa Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom, Makedonijom i Bugarskom, a u toku su bili pregovori i sa Rumunijom, Albanijom i Moldavijom. Posljednji Sporazum o slobodnoj trgovini Bosna i Hercegovina je potpisala sa Republikom Bugarskom u oktobru 2003. godine.¹ Autori u navedenoj publikaciji nisu obuhvatili bilateralni sporazum Bosne i Hercegovine i Turske koji je potpisan 3. jula 2002. godine u Ankari, a stupio je na snagu u januaru 2003. godine. Sve navedene bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini (osim Sporazuma sa Turskom, koji ostaje bilateralni sporazum o slobodnoj trgovini između dvije države), kasnije će zamjeniti jedan Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006).

Bosna i Hercegovina je 19.12.2006. godine u Bukureštu potpisala Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini, zajedno sa Srbijom, Hrvatskom, Crnom Gorom, Rumunijom, Bugarskom, Albanijom, Makedonijom, Moldavijom i UNMIK u ime Kosova.

Regionalni pristup EU prema zemljama Jugoistočne Evrope nije iznenađujući i neočekivan, imajući u vidu da je sličan mehanizam EU primjenjivala i prema zemljama Centralne Evrope. Naime, kao priprema za priključivanje većoj i kompleksnoj ekonomskoj integraciji, EU je sugerisala centralnoevropskim zemljama da prije svega formiraju regionalnu integraciju koja bi bila svojevrsna priprema za dalje integrisanje. Ne računajući EU, CEFTA je najuspješnija regionalna integracija u Evropi. Prema većini istraživanja CEFTA je uspješno odigrala svoju ulogu u pripremi centralnoevropskih zemalja za ulazak u EU. Tako je u periodu od 1993. do 2001. godine trgovina između zemalja članica povećana 2,5 puta. Pored toga, formiranje CEFTA-e je, uz značajan napredak na polju reformi u centralnoevropskim zemljama, dovelo do značajnog priliva stranih direktnih investicija, privrednog rasta i, po osnovu toga, zaposlenosti i poboljšanja životnog standarda. Na kraju, sve je to rezultiralo priključenjem ovih zemalja EU.²

Cilj stvaranja Centralno-evropske zone slobodne trgovine je konsolidovanje demokratije i tržišne ekonomije u zemljama članicama. Najvažnija karakteristika Sporazuma je mogućnost dijagonalne akumulacije porijekla. Povlašten izvoz na

1 Agencija za Lokalne Razvojne Inicijative (ALDI): *Slobodna trgovina i Bosna i Hercegovina: Da li smo spremni na putovanje?*[Online] Dostupno http://www.aldi.ba/files/ALDI_Slobodna_trgovina_i_BiH_April_2004.pdf[Pristup: 25.02.2016.]

2 Ilić, A. (2013) *Zona slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi-Izazov za Srbiju*, Beograd: Srpski ekonomski forum, p. 18.

tržište Evropske unije dobija proizvod koji je sačinjen od najmanje 51% domaćeg materijala, što je, uzimajući u obzir razvijenost bosanskohercegovačke privrede veoma teško ostvarivo. Prihvatajući Sporazum, proizvodi će imati oznaku domaći kada je proizveden od bilo koje sirovine koja dolazi sa prostora država potpisnica Sporazuma.³

Bosna i Hercegovina je u 2008. godini potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) je nova, treća generacija sporazuma o pridruživanju ponuđena isključivo državama Zapadnog balkana, u sklopu Procesa stabilizacije i pridruživanja.⁴ U periodu od pet godina od dana potpisivanja Sporazuma, ugovorne strane su se obavezale da će u skladu sa Općim sporazumom o carinama i trgovini iz 1994. godine (GATT) i Svjetskom trgovinskom organizacijom (WTO) uspostaviti oblast slobodne trgovine. Također, u dogovorenom periodu obje strane će ukinuti carine i količinska ograničenja na međusobni uvoz roba, sa naznakom da EU zadržava količinska ograničenja za sljedeće robe porijeklom iz BiH: mlada junetina, riba, vino i šećer.

Kada je riječ o izvozu industrijskih proizvoda iz Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju, Evropska unija će ukinuti sve carine i količinska ograničenja, također, Bosna i Hercegovina će ukinuti količinska ograničenja i carine na uvoz industrijskih proizvoda iz Evropske Unije, ali će carine na određene industrijske proizvode postepeno ukidati u određenim prijelaznim periodima (Aneks I(a), (b) i (c)). Za prvu grupu carine će biti smanjene na 50%, a potpuno će biti ukinute 1. januara 2009. godine. Carine na drugu grupu proizvoda biti će postepeno smanjivane, prvo na 75%, zatim, na 50% i 25%, a potpuno ukinute 2011. godine. Na robu iz treće grupe proizvoda u periodu od pet godina carine će biti postepeno smanjivane na 90%, zatim na 80%, 60%, 40% i 20%, te potpuno ukinute 2013. godine.⁵

Kada govorimo o određenim prerađenim poljoprivrednim proizvodima, Evropska unija se obavezuje da ću u potpunosti ukinuti carine, dok je Bosna i Hercegovina preuzela obavezu da će carine na iste proizvode porijeklom iz EU postepeno ukidati u roku od pet godina od potpisivanja Sporazuma. Sličan tretman imaju i riblji proizvodi.

Dana 24.06.2013. godine u Norveškoj, Bosna i Hercegovina je potpisala još jedansporazum o slobodnoj trgovini, tačnije sporazum EFTA koji podrazumjeva liberalizaciju trgovine robama i uslugama između zemalja članica. Tre-

3 Omerika, H. (2013) *Efekti Centralno evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini na konkurentsku poziciju Bosne i Hercegovine*. Master rad, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevo, Ekonomski fakultet, p. 40.

4 Alatović, S. (2013) *Bosna i Hercegovina i regionalni ekonomski razvoj u kontekstu pristupa evropskim integracijama*, Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije: Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Bosna i Hercegovina 7.-8. novembar 2013. godine, Mostar: Ekonomski i pravni fakultet u Mostaru, p. 416.

5 Direkcija za evropske integracije: *Osnovni prikaz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*. [Online] Dostupno http://www.dei.gov.ba/dei/media_servis/publikacije/default.aspx?id=1174&langTag=bs-BA [Pristup: 02.03.2016.]

nutne članice EFTE su: Švicarska Konfederacija, Kraljevina Norveška, Island, Kneževina Lihtenštajn i Bosna i Hercegovina, kao najmlađa članica. Pored liberalizacije trgovine, ugovor bi trebao doprinijeti poboljšanju trgovinske i ekonomske saradnje na obostranu korist. Ovim Sporazumom Bosni i Hercegovini se otvara novo tržište od 13 miliona stanovnika na koje može slobodno plasirati robe i usluge. Imajući u vidu značaj regionalnih ugovora o slobodnoj trgovini na području Evrope, navedeni Sporazum sigurno predstavlja još jedan značajan korak u integracijama Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju, što vodi do pune integracije, tzv. Evropski ekonomski prostor koji se zasniva na slobodi kretanja ljudi, usluga, roba i kapitala.

Ono što je važno istaći jeste da tri članice EFTE (Lihtenštajn, Norveška i Island) još od 1994. godine sa Evropskom Unijom imaju Sporazum o Evropskom Ekonomskom prostoru koji pokriva četiri slobode; sloboda kretanja ljudi, roba usluga i kapitala. Švicarska nije u grupi ovih zemalja, međutim, kroz bilateralni sporazum sa EU riješila je pitanje usklađivanja zakonodavstva. Sporazum EFTA se u Bosni i Hercegovini primjenjuje od januara 2015. godine.

Analiza trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine

U ovom dijelu rada predstaviti ćemo strukturu trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine, i to od 2000. godine kada je započeo proces liberalizacije trgovine sa susjednim zemljama pa do 2015. godine, do kada je Bosna i Hercegovina postala članica zone slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi CEFTA (2006) i Sporazuma EFTA (2013), te je 2008. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom, kojim se osigurava, kako je već rečeno liberalizacija trgovine između BiH i EU u narednih pet godina.

Izvozni i uvozni trendovi u Bosni i Hercegovini

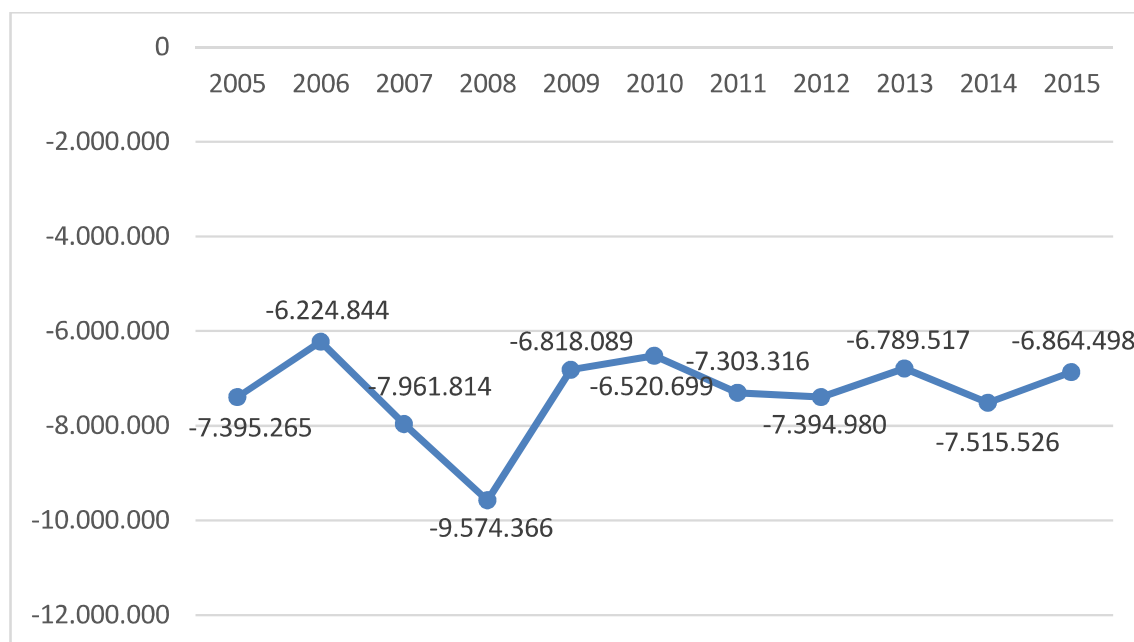
Ako Bosnu i Hercegovinu posmatramo sa globalnog aspekta, možemo zaključiti da se radi o maloj zemlji sa malom ekonomijom, što se najbolje očituje kroz učešće GDP Bosne i Hercegovine u svjetskom GDP-u. Prema izvještajima Svjetske banke za 2014. godinu⁶svjetski GDP iznosi 77.845.107 miliona \$, dok GDP BiH iznosi 18.286 miliona \$, što predstavlja udio u svjetskom GDP-u od 0,023%.

Bosna i Hercegovina je mala otvorena ekonomija i zbog toga spoljna trgovina ima posebno važnu ulogu u njenom ukupnom ekonomskom razvoju. Otvorenost zemlje prema svijetu zavisi od veličine zemlje, privredne strukture, nivoa i dinamike razvoja, tehnološkog nivoa razvijenosti, produktivnosti i konkurentnosti njene proizvodnje. Otvorenost jedne privrede, kao mjera uključenosti u

6 World Bank: World Development Indicators database,[Online] Dostupno <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>[Pristup: 28.02.2016.]

međunarodnu podjelu rada, pokazuje koliko je privreda određene zemlje zavisna od drugih zemalja. Stopa otvorenosti ekonomije Bosne i Hercegovine, mjerena udjelom spoljne trgovine u bruto domaćem proizvodu, kretala se od 72% u 2003. godini, preko 85% u 2006. do 92,5% u 2011. godini. Dakle, otvorenost ekonomije je visoka i ima tendenciju rasta.⁷

Grafikon 1: Deficit trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine u periodu od 2005. do 2015. godine (u 000 KM)

Izvor: Izračun autora

Konstantna karakteristika trgovinskog bilansa BiH od proglašenja nezavisnosti pa do 2015. godine jeste visok deficit u trgovinskoj razmjeni sa svijetom. Naš period posmatranja u ovoj analizi je od 2005. do 2015. godine, a osnovni razlog zašto nisu obuhvaćene i ostale godine jesu nerelevantni dostupni statistički podaci i izvještaji koji bi poslužili kao temelj ove analize. Na grafikonu 1. možemo vidjeti dinamiku deficita trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine u posmatranom razdoblju, iz kojeg je vidljivo da je BiH imala najveći deficit 2008. koji je iznosio 9.574.366 miliona KM, a najmanji je zabilježen 2006. godine u vrijednosti od 6.224.844 miliona KM.

Trgovinsku razmjenu Bosne i Hercegovine sa svijetom u naznačenom periodu posmatranja možemo vidjeti u tabeli 1. Imajući u vidu da je cilj rada analizirati uticaj liberalizacije trgovine EU i BiH, trgovinske partnere smo podjelili u četiri kategorije. Prvu kategoriju čine zemlje EU (EU28), drugu kategoriju predstavljaju zemlje EFTA-e (Švicarska, Norveška, Island i Lihtenštajn), treću kategoriju čine zemlje CEFTA-e (Srbija, Crna Gora, Moldavija, Albanija UNMIK Kosovo i

⁷ Krajišnik, M. (2013) *Spoljna politika Bosne i Hercegovine i proširenje Evropske unije*, Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka SVAROG, 7, p. 232.

Hrvatska do priključenja EU) i u posljednju kategoriju su uključene ostale zemlje sa kojima Bosna i Hercegovina ima registrovanu međunarodnu razmjenu.

Tabela1. Struktura izvoza i uvoza BiH u 000 KM

Trgovinski partneri Godine		Zemlje EU	Zemlje EFTA	Zemlje CEFTA	Ostale zemlje	UKUPNO	Pokrivenost uvoza izvozom
2005	Izvoz	2.018.141	53.527	1.406.962	304.650	3.783.280	33,8%
	Uvoz	5.671.129	193.163	3.116.562	2.197.691	11.178.545	
2006	Izvoz	2.977.037	105.286	1.698.794	383.222	5.164.339	45,3%
	Uvoz	5.360.407	276.425	3.183.514	2.568.837	11.389.183	
2007	Izvoz	3.400.860	123.628	2.125.800	286.607	5.936.895	42,7%
	Uvoz	6.642.380	313.178	4.041.320	9.901.831	13.898.709	
2008	Izvoz	3.703.290	195.745	2.491.710	320.945	6.711.690	41,2%
	Uvoz	7.814.757	209.446	4.712.370	3.549.483	16.286.056	
2009	Izvoz	2.999.961	126.397	2.104.500	299.519	5.530.377	44,8%
	Uvoz	6.060.853	96.939	3.316.160	2.874.514	12.348.466	
2010	Izvoz	3.869.911	168.512	2.546.591	510.491	7.095.505	52,1%
	Uvoz	6.251.476	96.948	3.683.370	3.584.410	13.616.204	
2011	Izvoz	4.586.688	165.545	2.873.869	596.010	8.222.112	52,9%
	Uvoz	7.045.735	93.346	3.881.640	4.504.707	15.525.428	
2012	Izvoz	4.552.560	100.301	2.483.109	721.992	7.857.962	51,5%
	Uvoz	7.158.142	90.825	3.841.495	4.162.480	15.252.942	
2013	Izvoz	6.172.045	146.658	1.335.718	725.854	8.380.275	55,2%
	Uvoz	9.109.935	88.050	1.679.242	4.292.565	15.169.792	
2014	Izvoz	6.268.590	172.014	1.358.238	884.938	8.683.780	53,6%
	Uvoz	9.544.025	93.944	1.863.082	4.698.255	16.199.306	
2015	Izvoz	6.452.502	159.157	1.334.265	1.041.270	8.987.194	56,7%
	Uvoz	9.645.876	105.852	1.957.162	4.142.802	15.851.692	

Izvor: Izračun autora prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine i Ministarstva trgovine i ekonomskih odnosa BiH

U ovom dijelu rada ćemo analizirati trgovinski bilans BiH u cjelini, dok ćemo uticaj liberalizacije trgovine sa EU na trgovinski bilans BiH predstaviti u sljedećem poglavlju.

Relativni odnosi uvoza i izvoza mogu se iskazati pokrivenošću uvoza izvozom, pokazateljem koji mjeri sposobnost zemlje da održava ravnotežu u robnoj razmjeni.⁸Pokrivenost uvoza izvozom u 2000.godini, kao godini početka lib-

⁸ ibid., p. 232.

eralizacije u regionu Jugoistočne Evrope, iznosila je 26,9%⁹. Veliki rast stope pokrivenosti uvoza izvozom je zabilježen sa 2005. na 2006. godinu, kada se ista povećala za 11,5 procentnih poena. Međutim, pozitivni rast stope pokrivenosti uvoza izvozom obustavljen je već u 2007. i 2008. godini, što je bilo i za očekivati jer je sporazum CEFTA stupio na snagu u januaru 2007. godine. Pozitivan trend rasta stope pokrivenosti uvoza izvozom nastavljen je od 2009. do 2015.godine uz blaže oscilacije u 2012. i 2014. godini. Stopa pokrivenosti uvoza izvozom u 2015. godini je iznosila 56,7%.

Tabela 2: Izvoz i uvoz Bosne i Hercegovine prema odabranim spoljnotrgovinskim partnerima u 000 KM

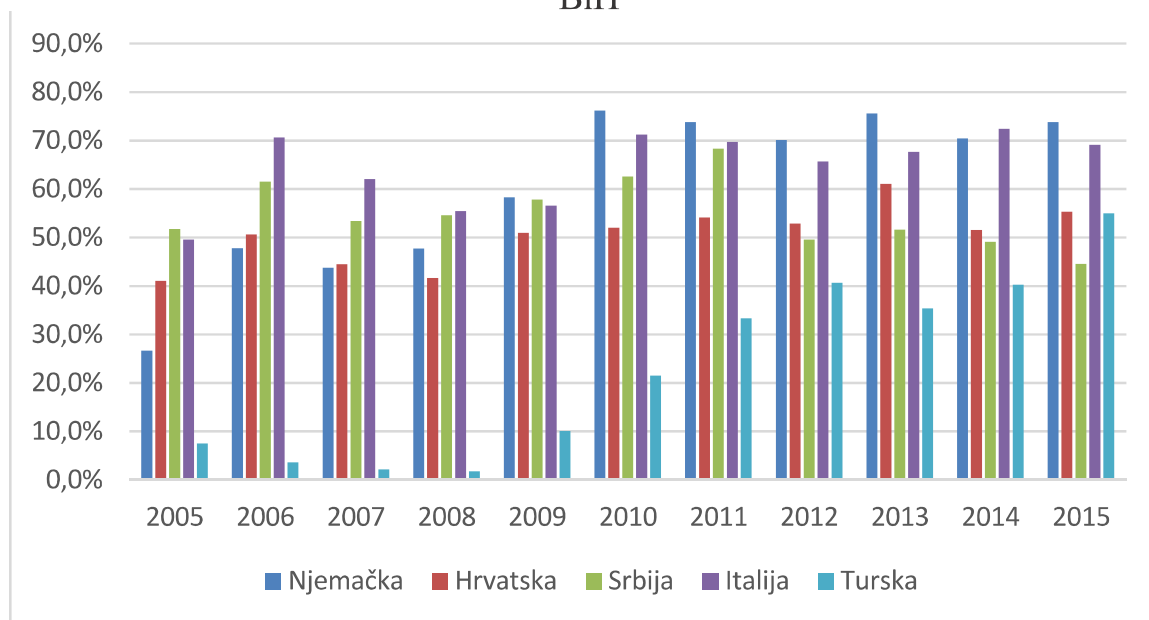
Trgovinski partneri		Njemačka	Hrvatska	Srbija	Italija	Turska	Ostale zemlje	UKUPNO
Godine								
2005	Izvoz	429.036	775.428	587.960	496.275	23.519	1.471.062	3.783.280
	Uvoz	1.605.765	1.886.484	1.135.162	1.000.500	314.411	5.236.223	11.178.545
2006	Izvoz	668.731	965.296	681.771	713.413	11.619	2.123.509	5.164.339
	Uvoz	1.398.466	1.907.044	1.108.219	1.009.865	319.049	5.646.540	11.389.183
2007	Izvoz	762.169	1.090.120	695.975	779.102	17.534	2.591.995	5.936.895
	Uvoz	1.742.981	2.449.203	1.303.268	1.256.060	806.010	6.341.187	13.898.709
2008	Izvoz	913.488	1.156.831	942.030	843.063	15.354	2.840.744	6.711.690
	Uvoz	1.913.668	2.779.120	1.725.911	1.520.287	863.067	7.484.003	16.286.056
2009	Izvoz	813.392	944.137	741.435	702.353	36.841	2.292.219	5.530.377
	Uvoz	1.395.300	1.853.561	1.282.378	1.241.970	366.818	6.208.439	12.348.466
2010	Izvoz	1.085.936	1.070.626	894.775	862.022	55.296	3.126.850	7.095.505
	Uvoz	1.425.001	2.058.946	1.429.477	1.210.391	256.640	7.235.749	13.616.204
2011	Izvoz	1.215.957	1.204.440	1.001.879	963.546	150.054	3.686.236	8.222.112
	Uvoz	1.648.403	2.226.507	1.465.645	1.381.687	450.110	8.353.076	15.525.428
2012	Izvoz	1.210.103	1.165.019	710.002	939.241	182.874	3.650.723	7.857.962
	Uvoz	1.725.796	2.202.545	1.431.534	1.429.362	449.381	8.014.324	15.252.942
2013	Izvoz	889.612	810.748	520.357	680.892	118.510	5.360.156	8.380.275
	Uvoz	1.177.361	1.327.691	1.008.217	1.005.943	334.714	10.315.866	15.169.792
2014	Izvoz	1.317.490	955.044	800.690	1.197.634	234.392	4.178.530	8.683.780
	Uvoz	1.869.579	1.851.679	1.629.521	1.653.565	582.101	8.612.861	16.199.306
2015	Izvoz	1.412.906	925.166	770.695	1.214.930	354.630	4.308.867	8.987.194
	Uvoz	1.914.225	1.673.161	1.728.490	1.758.289	644.609	8.132.918	15.851.692

Izvor: Izračun autora prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

⁹ Centralna banka: Godišnji izvještaj 2000, [Online] Dostupno http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2000/godisnjiizvjestaj2000_bs.pdf [Pristup 15.02.2016.]

Pored navedene analize trgovinskog bilansa važno je prikazati i geografsku strukturu, odnosno geografsku koncentraciju uvoza i izvoza. U ovoj analizi odabrali smo one spoljnotrgovinske partnere kod kojih značajnija kretanja u nacionalnim privredama mogu u značajnoj mjeri da utiču na privredna kretanja u Bosni i Hercegovini. Geografska koncentracija uvoza i izvoza prikazana je u tabeli 2. Pored navedenih zemalja, Bosna i Hercegovina ima značajnu robnu razmjenu sa Austrijom sa kojom ostvaruju suficit u međunarodnoj razmjeni, te Rusijom sa kojom ostvaruje najmanju stopu pokrivenosti uvoza izvozom. Umjesto navedenih zemalja, u analizu smo uključili Tursku i to iz tri razloga. Prvi razlog se odnosi na prijateljske odnose između Bosne i Hercegovine i Turske, drugi razlog se odnosi na historijske i kulturne sličnosti između zemalja i treći, najznačajniji je Sporazum o slobodnoj trgovini između ove dvije zemlje koji je potpisan 2003. godine. Kroz analizu spoljnotrgovinske razmjene između Bosne i Hercegovine i odabranih partnera (Tabela 2) možemo vidjeti da su najvažniji spoljnotrgovinski partneri BiH susjedne zemlje, te visoko razvijene zemlje EU. Kada govorimo o razmjeni dobara i usluga sa susjednim zemljama navedene činjenice su i očekivane, jer primjena gravitacionog modela međunarodne razmjene, kao presudne varijable za povećanje međusobne razmjene ističe zajedničku granicu, sličnosti kulture i jezika, te saobraćajnu povezanost. Spoljnotrgovinska razmjena sa evropskim zemljama će biti elaborirana u narednom poglavlju.

Grafikon 2: Pokrivenost uvoza izvozom odabranih spoljnotrgovinskih partnera BiH

Izvor: Izračun autora

Stopa pokrivenosti uvoza izvozom sa Srbijom u posmatranom periodu bilježi blage oscilacije, pa možemo vidjeti da je ista u 2005. godini iznosila 52%, najveću vrijednost je imala 2011. godine 68,4%, da bi 2015. imala vrijednost od 44,6%.

Kada govorimo o pokrivenosti uvoza izvozom (Grafikon 2) možemo vidjeti da Bosna i Hercegovina ima najlošiji omjer sa Turskom, gdje je stopa pokrivenosti u 2008. godini iznosila svega 1,8%. Upravo u tom periodu BiH bilježi najveći deficit u robnoj razmjeni sa Turskom koji je godišnje iznosio oko 800 miliona KM. Tek u posljednjih pet godina došlo je do pozitivnog trenda rasta stope pokrivenosti, takoda ona u 2015. godini iznosi 55%, zahvaljujući prije svega dodatnim pogodnostima koje je Turska odobrila bh izvozniciima.¹⁰

Liberalizacija trgovine sa EU i njen uticaj na trgovinski bilans BiH

Kada posmatramo spoljnotrgovinsku razmjenu između Bosne i Hercegovine i Evropske unije, važno je napomenuti da je proces liberalizacije trgovine započeo 2008. godine potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Kao što je rečeno u drugom poglavlju, proces liberalizacije je tekao postepeno kroz tri faze. Za prvu kategoriju industrijskih proizvoda carine su bile ukinute odmah za 50%, a januarom 2009. godine su ukinute u potpunosti. Carine za drugu kategoriju industrijskih proizvoda su ukinute 2011., a za treću postepeno su smanjivane i potpuno ukinute 2013. godine. S druge strane, za sve navedene kategorije EU je potpisivanjem navedenog Sporazuma ukinula carine i količinska ograničenja. Ako posmatramo izvoz iz BiH u EU možemo primjetiti da se isti u posmatranom periodu povećao za 119,72% (Tabela 3). Godina koja je označena kao početak liberalizacije trgovine između navedenih spoljnotrgovinskih partnera je ujedno i godina globalne finansijske krize, što se odrazilo i na bh izvoz. Vidimo da se izvoz u 2009. godini smanjio za 18,9% u odnosu na 2008., bez obzira što nije bilo carina i količinskih ograničenja. Poznato je da u strukturi izvoza BiH veliki udio imaju proizvodi u obliku sirovine ili poluproizvoda koji se izvoze na tržište EU. U tom periodu veliki broj država je imao problema sa negativnim privrednim kretanjima i ciklusima što se odrazilo na potražnju navedenih "proizvoda" iz BiH. Primjera radi, jedan od glavnih spoljnotrgovinskih partnera BiH je Njemačka, koja je u 2009. godini uvezla robe u vrijednosti od oko 100 miliona manje u odnosu na 2008. godinu (Tabela 2).

¹⁰ Republika Turska i Bosna i Hercegovina su u cilju poboljšanja trgovinskih odnosa 2010. godine potpisali Protokol o izmjeni i dopuni ugovora o slobodnoj trgovini. Prema navedenom Protokolu ukidaju se carine (ali uz postojanje količinskih ograničenja) za proizvode kao što su: ribe (pastrmka i šaran), slatki kukuruz, proizvodi koji sadrže kakao, kolači, peciva, prehrambeni proizvodi dobiveni bubrenjem, te određene vrste vode. Također, 2014. godine kao pomoć uslijed velikih elementarnih nepogoda i polava koje su zadesile BiH, Turska je odobrila bezcarinski uvoz mesa porijeklom iz BiH uz količinsko ograničenje od 15.000 tona.

Tabela 3: Spoljnotrgovinska razmjena između BiH i EU u periodu od 2005. do 2015. godine u 000 KM

HHh

Godine	Izvoz u EU	Godišnja stopa promjene izvoza	Uvoz iz EU	Godišnja stopa promjene uvoza	Spoljnotrgovinski saldo trgovine BiH i EU	Pokrivenost uvoza izvozom
2005	2.018.141	-	5.671.129	-	-3.652.988	35,6%
2006	2.977.037	47,5%	5.360.407	-5,6%	-2.383.370	55,5%
2007	3.400.860	14,2%	6.642.380	23,9%	-3.241.520	51,2%
2008	3.703.290	8,9%	7.814.757	17,6%	-4.111.467	47,4%
2009	2.999.961	-18,9%	6.060.853	-22,4%	-3.060.892	49,5%
2010	3.869.911	28,9%	6.251.476	3,1%	-2.381.556	61,9%
2011	4.586.688	18,5%	7.045.735	12,7%	-2.459.047	65,1%
2012	4.552.560	-0,7%	7.158.142	1,6%	-2.632.582	63,6%
2013	6.172.045	35,6%	9.109.935	27,3%	-2.937.890	67,7%
2014	6.268.590	1,6%	9.544.025	4,7%	-3.275.435	65,7%
2015	6.452.502	2,9%	9.645.876	0,9%	-3.193.374	66,9%

Izvor: Izračun autora prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Nakon 2009. godine izvoz BiH na tržište EU ima dinamiku rasta, s tim da je 2012. godine zabilježen manji pad izvoza u odnosu na 2011. godinu za 0,7%. Već naredne, 2013. godine, zabilježena je najveća godišnja stopa rasta izvoza u EU od potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno liberalizacije trgovine. Razlog tome se nalazi u činjenici da se većina nacionalnih privreda uveliko oporavlja od finansijske krize, te imaju potrebu za uvozom radno intenzivnih proizvoda iz BiH, ali je to ujedno i godina pristupanja Hrvatske Evropskoj uniji, koja je od ratnih dešavanja najvažniji trgovinski partner Bosne i Hercegovine. U periodu od 2008. pa do kraja 2015. godine izvoz se povećao u vrijednosti od 2.749.212 miliona KM, odnosno za 74%, i što je najvažnije ima tendenciju rasta. Pozitivni trendovi liberalizacije trgovine, kada govorimo o izvozu, vjerovatno bi bili i izraženiji da nije bilo globalne finansijske krize. Ako ovu razmjenu pogledamo analitički kroz SMTK¹¹ (kategorija proizvoda razvrstanih prema materijalu)

11 Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija obuhvata sljedeće kategorije: hrana i žive životinje, pića i duhan, sirove materijale osim goriva, mineralna goriva i maziva, životinjska i biljna ulja i masti, hemijski proizvodi, proizvodi svrstani po materijalu, strojevi i transportni uređaji te kategorija razni gotovi proizvodi.

možemo vidjeti da se izvoz u 2009. godini samo na jednoj kategoriji smanjio u odnosu na prethodnu za oko 83 miliona KM.

Iz tabele 3. možemo pročitati da se uvoz u posmatranom periodu povećao za skoro četiri milijarde KM. Od 2008. godine je počeo proces ukidanja carina na uvoz industrijskih roba iz EU. Međutim, u 2009. godini nisu se osjetili efekti navedenih aktivnosti, naprotiv bilježi se pad uvoza za 22,4% u odnosu na 2008. godinu. Razlog je isti kao i kod izvoza, jer je i Bosna i Hercegovina snosila posljedice finansijske krize, kao i internacionalna preduzeća koja posluju u Bosni i Hercegovini. Ovaj period karakterizira i ogromno smanjenje direktnih stranih investicija u BiH¹² što doprinosi smanjenju potražnje za inostranim proizvodima, prije svega naprednom tehnologijom, a to je na kraju rezultiralo smanjenjem ukupnog uvoza iz EU.

Međutim, u narednim godinama, kako su se nacionalne privrede EU oporavljale od krize i kako su se carine i količinska ograničenja ukidale, tako se uvoz proizvoda porijeklom iz EU u Bosnu i Hercegovinu povećavao. Do kraja 2011. godine došlo je do ukidanja carina i količinskih ograničenja na dvije kategorije industrijskih proizvoda porijeklom iz EU, što se odrazilo na povećanje uvoza u odnosu na dvije prethodne godine.

Tok 2013. godine je karakterističan po dva momenta. Prvi se odnosi na potpuno ukidanje carina i količinskih ograničenja, a drugi momenat se odnosi na priključenje Hrvatske Evropskoj uniji u julu 2013. godine, gdje Bosna i Hercegovina po prvi put ima zajedničku granicu sa EU. Vrijednost uvoza se u 2013. u odnosu na 2012. godinu povećala za 27,3%, a u odnosu na 2008. godinu za 16,6%. Kroz 2014. i 2015. godinu bilježe se relativno male godišnje stope rasta uvoza iz EU u BiH.

Trgovinski bilans Bosne i Hercegovine u trgovini sa EU nije pretrpio značajnije promjene u posmatranom periodu. Od osamostaljenja, a to se djelom očituje kroz tabelu 3., BiH nije nikada imala suficit trgovinskog bilansa. Početak liberalizacije trgovine sa EU 2008. godine je obilježen povećanjem deficita u trgovinskom bilansu BiH u trgovini sa EU za oko 100 miliona KM u odnosu na 2007. godinu. U 2009. godini zabilježeno je smanjenje uvoza za 22,4% ali i izvoza za 18,9%, a kroz naredne dvije godine bilježe se veće godišnje stope rasta izvoza, što je doprinijelo smanjenju deficita trgovinskog bilansa između dva trgovinska partnera.

Pored činjenice da je u 2013. godini izvoz imao veću godišnju stopu rasta od uvoza, deficit trgovinskog bilansa je imao povećanje u vrijednosti za više od 300 miliona KM. Nakon potpune liberalizacije tržišta u 2014. godini, deficit se u odnosu na 2013. godinu povećao za više od 337 miliona KM, a jedan od osnovnih razloga jeste, kao što smo već objasnili, uključivanje Hrvatske kao punopravne

12 Tokom 2009. godine u Bosni i Hercegovine se bilježi najmanji priliv direktnih stranih investicija od 2000. godine. FDI u navedenoj godini su iznosile 180 miliona KM, a samo dvije godine prije toga iste su iznosile oko 1.300 miliona KM.

članice u EU. Kroz 2015. godinu zabilježena je veća stopa rasta izvoza i uvoza što je rezultiralo i smanjenjem deficita u trgovinskom bilansu za oko 82 miliona KM u odnosu na prethodnu godinu. Analizirajući kretanje deficita u trgovinskom bilansu BiH, možemo potvrditi da se isti u 2015. godini smanjio u odnosu na 2008. za 22,3%, a u odnosu na 2005. godinu¹³ za 12,6%.

Jedan od važnijih pokazatelja u spoljnotrgovinskoj razmjeni je pokrivenost uvoza izvozom. Pokrivenost uvoza izvozom u 2005. godini je iznosila 35%, da bi se kroz narednu godinu stopa pokrivenosti povećala na 55,5%, a 2007. je zabilježen blagi pad na 51,2%. U 2008. godini pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 47,4%. Kroz naredne tri godine zabilježen je pozitivan trend rasta stope pokrivenosti uvoza izvozom, da bi od 2012. do 2015. godine imala blaže oscilacije i na kraju 2015. godine imala vrijednost od 66,9%.

ZAKLJUČAK

Na osnovu predstavljenih podataka o spoljnotrgovinskoj razmjeni između EU i BiH u periodu od 2005. do 2015. godine, možemo zaključiti da je Evropska unija najvažniji spoljnotrgovinski partner Bosne i Hercegovine. Od sredine devedesetih godina Evropska unija je predstavljala novu paradigmu za zemlje Jugoistočne Evrope u kontekstu prelaska sa centralnoplanske na tržišnu privredu.

U nastavku zaključak će biti predstavljen kroz definisane operativne ciljeve rada.

Kao prvi operativni cilj istraživanja smo definisali pojmovno određenje liberalizacije sa akcentom liberalizacije trgovine između Evropske unije i Bosne i Hercegovine. U periodu od 2000. do 2003. godine Bosna i Hercegovina je potpisivala bilateralne sporazume o slobodnoj trgovini sa zemljama okruženja, da bi 2006. godine potpisala Sporazum CEFTA koji je mijenjao veliki broj bilateralnih ugovora. Dvije godine poslije, 2008. godine, Bosna i Hercegovina sa Evropskom unijom potpisuje Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, gdje se ugovorne strane obavezuju da će u periodu od pet godina uspostaviti oblast slobodne trgovine u skladu sa regulativom Svjetske trgovinske organizacije i Općeg sporazuma o carinama i trgovini iz 1994. godine. Sporazum definiše obaveze trgovinskih partnera, gdje se EU obavezuje da će potpisivanjem istog ukinuti carine na prerađene poljoprivredne proizvode, dok se BiH obavezuje da će postepeno, kroz narednih pet godina, ukinuti carine na istu kategoriju proizvoda. Evropska unija zadržava određena količinska ograničenja na sljedeće proizvode porijeklom iz BiH: mlada junetina, riba, vino i šećer.

13 Tokom analize dinamike uvoza i izvoza između BiH i EU mišljenja smo da je 2005. godina najrealniji pokazatelj stvarnog izvoza i uvoza prije liberalizacije, imajući u vidu da je 2006. potpisan a 2007. godine stupio na snagu Sporazum CEFTA, što je moglo imati određene implikacije na kretanje izvoza i uvoza, odnosno na promjenu orijentacije međunarodne trgovine.

Drugi pragmatični cilj istraživanja se odnosio na analizu trgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine. Trgovinski bilans BiH od kraja rata pa do 2015. godine ima konstantnu karakteristiku visokog deficita u međunarodnoj razmjeni. U periodu koji je predmet ove analize BiH je najveći trgovinski deficit imala 2008. godine u vrijednosti od 9.574.366 miliona KM, dok je najmanju vrijednost imao 2006. godine od 6.224.844 miliona KM. Ako posmatramo pokazatelj pokrivenosti uvoza izvozom, možemo zaključiti da je isti imao siguran rast, i to od 2000. godine (kao godine početka liberalizacije trgovine) kada je iznosio 26,9% do 2014. i 2015. godine gdje je imao vrijednosti od 53,6% i 56,7% respektivno. U kontekstu geografske koncentracije izvoza i uvoza, možemo zaključiti da su najvažniji spoljnotrgovinski partneri Bosne i Hercegovine zemlje okruženja i razvijene zemlje EU. Austrija je jedna od rijetkih država sa kojom Bosna i Hercegovina ima suficit u međusobnoj razmjeni, dok je Rusija država sa kojom BiH ima najmanju stopu pokrivenosti uvoza izvozom.

Kroz treći operativni cilj istraživanja nastojali smo analizirati uticaj liberalizacije trgovine između EU i BiH na trgovinski bilans Bosne i Hercegovine. Značaj evropskog tržišta za Bosnu i Hercegovinu najbolje ilustruje podatak da je BiH u 2015. godini od svog ukupnog izvoza na navedeno tržište plasirala 71,8%, dok je udio uvoza EU u ukupnom uvozu BiH iznosio 60,8%. U 2015. godini izvoz u EU je imao nominalnu vrijednost od 6.452.502 miliona KM, što predstavlja povećanje u odnosu na 2005. godinu za 219,7%, dok se uvoz u navedenom periodu povećao za 70,1%. U periodu od 2008. do 2015. godine izvoz se povećao za 2.749.212 milion KM, odnosno za 74%. Uvoz iz EU je u 2015. godini imao vrijednost od 9.645.876, što predstavlja povećanje u odnosu na 2008. godinu za 1.831.119 miliona KM, odnosno rast za 23,43%. Stopa pokrivenosti uvoza izvozom uz blaže oscilacije ima tendenciju rasta, tako je ista 2008. godine iznosila 47,4% dok je 2014. i 2015. bila na razini od 65,7% i 66,9% respektivno. Kroz sagledavanje uticaja liberalizacije trgovine sa EU na trgovinski bilans BiH možemo zaključiti da je došlo do smanjenje deficita trgovinskog bilansa u 2015. u odnosu na 2008. godinu za 22,3%.

Na osnovu realizovanog osnovnog i operativnih ciljeva istraživanja možemo zaključiti da smo potvrdili istraživačku hipotezu, odnosno ukazali smo na pozitivan uticaj liberalizacije trgovine između EU i BiH na trgovinski bilans Bosne i Hercegovine.

Smatramo da navedena tema nije dovoljno teorijski i empirijski istražena, pogotovo ako imamo u vidu strukturu trgovinskog bilansa, odnosno nema adekvatnog odgovora koji su efekti liberalizacije na pojedine privredne grane, te istraživanja koja bi pomogla pri formulisanju generalne strategije koja bi privredu bh učinila konkurentnom na zahtjevnom evropskom tržištu. Formiranje navedene strategije svakako bi se odrazilo pozitivno na dodatno smanjenje deficita trgovinskog bilansa, ali i na mnoge makroekonomske pokazatelje Bosne i Hercegovine. Kao ideju za daljna istraživanja u ovoj oblasti možemo predložiti procjenu uticaja lib-

eralizacije između BiH i EU, kako na ukupni trgovinski bilans tako i na njegove sastavne djelove, ovisno o vrsti naučnog istraživanja i ugla posmatranja.

LITERATURA

Agencija za Lokalne Razvojne Inicijative (ALDI): Slobodna trgovina i Bosna i Hercegovina: Da li smo spremni na putovanje? [Online] Dostupno http://www.aldi.ba/files/ALDI_Slobodna_trgovina_i_BiH_April_2004.pdf [Pristup: 25.02.2016.]

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: Statistike robne razmjene sa inostranstvom za godine od 2005. do 2015. [Online] Dostupno http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicacija&view=publicacija_pregled&ids=2&id=7&n=Vanjska%20trgovina [Pristup: 10.02.2016.]

Alatović, S. (2013) *Bosna i Hercegovina i regionalni ekonomski razvoj u kontekstu pristupa evropskim integracijama*, Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije: Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Bosna i Hercegovina 7.-8. novembar 2013. godine, Mostar: Ekonomski i pravni fakultet u Mostaru, pp. 412-424.

Braha, K., Qinet A., Matejková, E. & Pietriková, M. (2014) *EU accession and trade integration: The gravity model of trade in the case of the EU candidate countries*, Paper prepared for presentation for the 142nd EAAE Seminar Growing Success? Agriculture and rural development in an enlarged EU, Budapest: Corvinus University

Centralna banka: Godišnji izvještaj 2000. [Online] Dostupno http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2000/godisnjiizvjestaj2000_bs.pdf [Pristup: 15.02.2016.]

Čudina, A., Lukinić-Čardić, G. & Sušić, G. (2012) Analiza relativnog položaja hrvatskog izvoza na tržištu Evropske unije. *Ekonomski pregled*, 63(5-6), pp. 291-321.

Direkcija za evropske integracije: Osnovni prikaz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. [Online] Dostupno http://www.dei.gov.ba/dei/media_servis/publikacije/default.aspx?id=1174&langTag=bs-BA [Pristup: 02.03.2016.]

Ilić, A. (2013) *Zona slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi-Izazov za Srbiju*, Beograd: Srpski ekonomski forum

Krajišnik, M. (2013) *Spoljna politika Bosne i Hercegovine i proširenje Evropske unije*, Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka SVAROG, 7, pp. 230-246.

Kurtović, S. & Talović, S. (2015) Impact of Trade Agreements with EU on the Reduction in Trade Balance Deficit of Bosnia and Herzegovina. *Journal of International and Global Economic Studies*, 8(1), pp. 68-92.

Kurtović, S. & Talović, S. (2015) Liberalization of Trade with the European Union and its Impact on the Reduction in Central European Free Trade Agreement 2006 Trade Balance Deficit. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), pp. 552-565.

Kurtović, S. & Hadžović, M. (2007) *Principi međunarodne ekonomije*, Grafičar Užice, Beograd: Grafičar Užice

Nastasić, V. (2013) Application of Gravity model for analysis of Bosnia and Herzegovina export, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta*, 7, pp. 123-136.

Omerika, H. (2013) *Efekti Centralno evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini na konkurentsku poziciju Bosne i Hercegovine*. Master rad, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Ekonomski fakultet

Škuflić, L. & Vlahinić–Dizdarević, N. (2001) Hoće li liberalizacija trgovinske politike Evropske unije prema zemljama Jugoistočne evrope uticati na značajniji rast njihova izvoza? *Ekonomski pregled*, 52(1-2), pp. 79-100.

World Bank: World Development Indicators database, [Online] Dostupno <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> [Pristup: 28.02.2016.]